

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ «ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ»
ΣΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1813-1820)

Στήν ἐπιφυλλίδα τοῦ Βήματος (22-12-1977) Ἡπειρωτικὸ Α' ὁ Φάνης Ι. Κακριδῆς, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐγκαινίασης τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ἀνέπτυξε τὶς ἀπόψεις του σχετικὰ μὲ τὶς προεπαναστατικὰς προσπάθειες τῶν Ζαγορισίων γιὰ τὴν ἵδρυση «Πανεπιστημίου» στὸ κεντρικὸ Ζαγόρι. Παράλληλα διατύπωσε τὴν εὐχὴ νὰ μελετήσῃ κάποιος ἱστορικὸς ἐξαντλητικὰ τὶς πηγές, γύρω ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό, ὥστε νὰ παρουσιαστοῦν οἱ προσπάθειες αὐτὲς στὶς «σωστὲς τοὺς διαστάσεις».

Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Ἀπόστολος Παπαϊωάννου στὰ Φιλολογικὰ (τεῦχος 4, 1981, σ. 63-73), ἐκπληρώνοντας τὴν εὐχὴ τοῦ καθηγητῆ του, προσπάθησε μὲ ἓνα «σύντομο μελέτημα»¹ ν' ἀπαντήσῃ στὰ ἐρωτηματικὰ ποὺ εἶχε θέσῃ ὁ Φ. Κακριδῆς.

Ὡστόσο ἡ νέα ἀνάγνωση τῶν πηγῶν μοιάζει νὰ ὑποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πραγματικότητος πολὺ πιὸ σύνθετης. Θεωρήσαμε, λοιπὸν, ἀπαραίτητο νὰ προτείνουμε ἐδῶ κάποιες ὑποθέσεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν πλήρη διερεύνηση, σὲ ἔκταση καὶ βάθος, ἐνὸς τόσο σημαντικοῦ θέματος.

Ἄν καὶ ἡ ἰδέα γιὰ τὴν ἵδρυση «Ἀνώτερης Ἐπιστημονικῆς Σχολῆς» ἢ πρόδρομης μορφῆς Πανεπιστημίου, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, δὲν εἶναι πρωτόγνωρη², γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐντούτοις ἡ σύλληψη τοῦ σχεδίου γιὰ σύσταση «Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτηρίου» στὸ Ζαγόρι καὶ οἱ μετέπειτα προσπάθειες γιὰ τὴν ὑλοποίησή του ἀποτελοῦν τὴν πιὸ προωθημένη μέριμνα καὶ ρηξικέλευθη πρωτοβουλία τῶν «ἀπανταχοῦ ξενιτεμένων» Ζαγορισίων γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν συμπατριωτῶν τους.

1. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι: «Προεπαναστατικὲς προσπάθειες τοῦ Νεοφύτου Δούκα γιὰ ἵδρυση Πανεπιστημίου στὴν Ἡπειρο».

2. Εἶναι γνωστὲς οἱ προσπάθειες τοῦ Γρηγορίου Κωσταντᾶ καὶ Στεφάνου Δούγκα γιὰ τὴν ἵδρυση «Ἀκαδημίας» στὴ Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ σχεδίου αὐτοῦ οἱ ἴδιοι ἐπέδιωξαν νὰ συστήσουν «Πανδιδακτήριον» στὴ Ζάκυνθο μερικὰ χρόνια πρὶν τὴν ἵδρυση τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας στὴν Κέρκυρα. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀπεθύνθηκαν στὸ Σπ. Φορέστη, μὲ τὴν μεσολάβηση τοῦ ὁποίου πίστευαν ὅτι θὰ ἐξασφαλιζόταν ἡ συγκατάθεση καὶ ἀρωγὴ τῆς Ἀγγλίας. Βλ. Ὀδυσσεὺς Δημητρακόπουλος, «Προεταίριστικὲς δραστηριότητες τοῦ φιλικοῦ Νικόλαου Γαλάτη», Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν 5 (1974-75) σ. 364-366, 394-398.

Πρὶν προχωρήσουμε ὅμως στὴ διεξοδικότερη ἐπεξεργασία τῶν διαθέσιμων στοιχείων κρίνουμε σκόπιμη τὴ σύντομη ἀναφορὰ σὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «προϊστορία» τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Ζαγορίου.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ Ζαγόρι, μιὰ ὁμοσπονδία 44 ἢ 46 χωριῶν, ποὺ ἀνῆκαν στὶς προνομιακὲς χριστιανικὲς κοινότητες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἶχε ἀναπτύξει ζηλευτὸ σύστημα αὐτοδιοίκησης στὰ πλαίσια τῆς αὐτονομίας του. Τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα ἀποτελεῖ «ἡ κατάστροφαις τῶν ἔκπαλαι σιουρουτίων τοῦ βιλαετιοῦ (ναχιγιέ) Ζαγορίου»¹. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἔγγραφο μὲ 13 ἄρθρα στὰ ὁποῖα βρῖσκονται ἀποτυπωμένες οἱ διατάξεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ σύστημα φορολογίας καὶ διοίκησης τῶν χωριῶν, καθὼς καὶ σὲ ζητήματα οἰκογενειακοῦ, κληρονομικοῦ καὶ ἐνοχικοῦ δικαίου.

Τὸν καταστατικὸ αὐτὸ χάρτη τῶν «σιουρουτίων» συμπλήρωναν τὰ κατὰ καιροὺς «θεσπίσματα» γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα κοινωνικὰ θέματα τῆς ἐποχῆς, τὶς προικοδοσίεις².

Ἄλλὰ καὶ ἡ «τάσις τῶν Ζαγορισίων πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας εἶναι πασαδειγματική»³. Σύμφωνα μὲ τὶς σχετικὲς μαρτυρίες «ἀνέκαθεν, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δυστήνων ἐποχῶν, ὑπῆρχον τῆδε κάκεῖσε ἐν Ζαγορίῳ σχολεῖα διατηρούμενα δαπάνῃ ἰδίως τῶν κοινοτήτων», ὅπου, ὡς τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα, διδάσκονταν τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα.

Ἀπὸ τὸ 1780 καὶ μετὰ ἰδρύθησαν σὲ μερικὰ χωριά τοῦ Ζαγορίου καὶ «ἐλληνικά» σχολεῖα. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ συνεχίστηκε μὲ ἐντονότερους ρυθμοὺς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἔτσι, ἡ μακροχρόνια καὶ πικρὴ σκλαβιά, ἡ ὁποία στὰ «πλεῖστα τῆς Τουρκίας μέρη καὶ τὸν ἐλάχιστον τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν παιδείαν σπινθῆρα ἀποσβέσασα, ἐνταῦθα οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπιρροήν»⁴.

Παρόλο ὅμως ποὺ τὸ Ζαγόρι δίκαια χαρακτηρίζονταν καὶ «ὑπὸ τῶν Ἑσπερίων» ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ προηγμένα καὶ πολιτισμένα τμήματα, ὄχι μόνο τῆς Ἠπείρου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου, οἱ κάτοικοί του ἀντιμετώπιζαν σοβαρότατα οἰκονομικὰ προβλήματα, γιὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴ τὴν ὁποία ζοῦσαν «περικυκλωμένη ὑπὸ ὀρέων ἀκάρπων» ἦταν «ὅλη δι' ὅλης ὀρεινῆ καὶ ὑπόλιθος καὶ πρὸς

1. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἔφερε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης. Βλ. *Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα*, (στὸ ἐξῆς *H.M.*), ἔκδοση Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1971, τεῦχος 9, μέρος Β', σ.82-86. Τὸ ἴδιο ἔγγραφο δημοσίευσε καὶ ἐπεξεργάστηκε ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης στὴ μελέτη του: «Ἠπειρωτικῶν θεσμῶν ἔρευνα», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά* (στὸ ἐξῆς *H.X.*), 2 (1927) σ. 5-37. Μερικὰ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὸ ἴδιο θέμα παραδίδει καὶ ὁ Δημήτριος Σάρρος στὸ ἄρθρο του, «Ζαγοριακῶν θεσμῶν ἔρευνα», *H.X.* 2 (1927) σ. 286-291.

2. Βιζουκίδης, *ὁ.π.*, σ. 37-53. Σάρρος, *ὁ.π.*, σ. 293-301.

3. Λαμπρίδης, *H.M.* τεῦχος 8, μέρος Α', σ. 51-52.

4. Λαμπρίδης, *Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα*, (στὸ ἐξῆς *H.A.*). *Ζογοριακά*, σ. 114, ἔκδοση Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1971.

γεωργίαν άτελεσφόρητος) με άποτέλεσμα τὰ τοπικά προϊόντα, και κυρίως τὰ δημητριακά, νὰ μὴν ἐπαρκοῦν οὔτε γιὰ τὸ 1/10 τοῦ πληθυσμοῦ.

Μοιραῖα λοιπόν, γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν στὶς βιοτικές τους ἀνάγκες καὶ τὶς φορολογικές τους ὑποχρεώσεις, οἱ Ζαγορίσιοι ἀναγκάζονταν νὰ πάρουν τὸν δρόμο τῆς ξενιτείας.

Πότε ἄρχισαν νὰ ἀποδημοῦν εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστεῖ. Παραμένει ἔμως γεγονός ἀναμφισβήτητο ὅτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴ Μολδοβλαχία, στὴ Ρωσία καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου μετέρχονταν διάφορα ἐπαγγέλματα.

Τὸ κύριο ὅμως σῶμα τῶν μεταναστῶν κατευθυνόταν στὶς παραδουνάβεις ἡγεμονίες καὶ ἐκεῖ ἐπιδίδόταν στὸ προσοδοφόρο ἐπάγγελμα τῶν τζελέπηδων. Προμήθευαν δηλ. πρόβατα στὰ τουρκικά στρατεύματα καὶ εἰσέπρατταν τὸ σχετικὸ φόρο «προβατονόμιο» στὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία¹.

Τέλος, δὲν ἦταν λίγοι οἱ Ζαγορίσιοι πού, εἴτε ὡς οἰκοδιδάσκαλοι εἴτε ὡς μέλη διδακτικοῦ προσωπικοῦ διαφόρων σχολείων στὸ Βουκουρέστι καὶ τὸ Ἰάσι, μετέδιδαν τὶς γνώσεις τους στοὺς μαθητὲς πού φοιτοῦσαν κοντὰ τους.

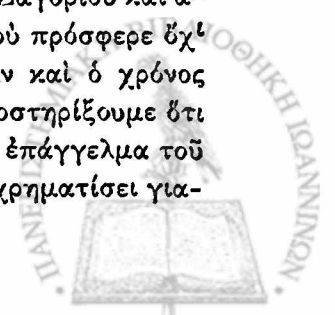
Ὅλες αὐτὲς οἱ σχέσεις, γεωγραφικές, οικονομικές, πολιτισμικές, με τὶς παρίστριες ἡγεμονίες, συνετέλεσαν ὥστε τὸ Ζαγόρι νὰ δέχεται πιὸ ἄμεσα τὶς πρωτοποριακὲς ἐπιδράσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασποράς.

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐστία τῆς πρωτοβουλίας γιὰ τὴν ἴδρυση «Κεντρικῆς καὶ Ἀνωτέρας Σχολῆς» στὸ Ζαγόρι βρίσκεται στὸ Ἰάσι. Ἐκεῖ, ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς, οἱ ἀπόδημοι Ζαγορίσιοι πρῶτοι συνέλαβαν τὴν ἰδέα αὐτὴ καὶ κατέστρωσαν τὸ σχετικὸ σχέδιο, τὸ ὁποῖο κοινοποίησαν στοὺς συμπατριῶτες τους στὸ Βουκουρέστι, στὴ Βεσσαραβία, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαίτερή τους πατρίδα, καὶ ἔγινε ἀπὸ ὅλους ἀποδεκτό². Τὸ σχέδιο αὐτὸ σὲ γενικὲς γραμμὲς προέβλεπε, παράλληλα με τὴν ἴδρυση τῆς «Ἀνωτέρας Σχολῆς», καὶ τὴν «ἀνύψωση» τοῦ Ζαγορίου σὲ ἡγεμονία, σύμφωνα με τὸ πρότυπο τοῦ Μαυροβουνίου. Γιὰ τὴν πραγματοποίησή του ἀπευθύνθηκαν στοὺς ἰσχυροὺς συμπατριῶτες τους στὴν Πόλη, τὸν Χριστόδουλο Πασχάλη³

1. Λαμπρίδης, *Η.Μ.*, τεῦχος 8, μέρος Α', σ. 76-77.

2. Νικόλαος Τσιγαρᾶς, «Ἡπειρωτικά», *Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον* τοῦ ἔτους 1886, σ. 338. Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τῶν Ζαγορίσιων ἐμπόρων στὸ Ἰάσι τῆς Μολδαβίας ὑποδηλώνεται ἔμμεσα καὶ ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ καταχωρισμένη στὸν *Ἐρμὴ τὸ Λόγιο*, (15 Ἰανουαρίου 1821) σ. 75.

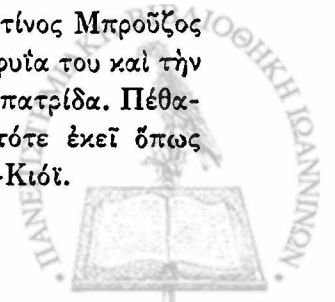
3. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστόδουλου Πασχάλη ἢ Πασχάλογλου ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦν τὰ παρακάτω. Ὁ Χριστ. Πασχάλης καταγόταν ἀπὸ τὸ Καπέσοβο Ζαγορίου καὶ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Πασχάλη, γνωστὴ ἀπὸ τὶς σημαντικὲς εὐεργεσίες πού πρόσφερε ἔχ⁴ μόνο στοὺς συγχωριανούς της, ἀλλὰ σὲ ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ Ζαγορίου. Ἄν καὶ ὁ χρόνος γέννησής του δὲν εἶναι γνωστός, μπορούμε, ἀπὸ ἔμμεσες μαρτυρίες, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς ζωῆς, πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀκολούθησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ καὶ γρήγορα οἱ γνώσεις του καὶ οἱ ἱκανότητές του τὸν βοήθησαν νὰ χρηματίσει για-

καὶ τὸν Κων/νο Βροῦζο¹ «να λάβωσι διὰ χρημάτων παρὰ τοῦ Σουλτάνου φερμάνιον δι' οὗ τὸ Ζαγόριον νὰ διέπτηται πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς ὑπὸ ἀρχιερέως, ὡς διωκεῖτο τότε τὸ Μαυροβούνιον, νὰ κηρυχθῆ ἡ χώρα οὐδετέρα ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ πολέμου καὶ νὰ πληρῶνῃ ἐτησίως μικρὸν ὠρισμένον φόρον ὑποτελείας εἰς τὴν πύλην, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα νὰ ᾔηται ὅπως ἀνεξάρτητον, ἦτοι οὐδεὶς νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ ἀστικά καὶ διοικητικά αὐτοῦ. Ἐδραν τοῦ ἀρχιερέως, ἦτοι τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ ἢ ἡγεμόνος εἶχον ὀρίσει τὴν μονὴν Ρογκοβοῦ διὰ τὸν κεντρικὸν αὐτῆς καὶ διότι ἔκειτο μεταξὺ τῶν χωρίων Νεγάδων, Σκαμνελίου, Τσεπελόβου, Βραδέτου καὶ Καπεσόβου. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐμελλον νὰ συστήσωσιν καὶ κεντρι-

τρος, καὶ «μεσάζων μυστικισὺμβουλος, (ρετζιάλ) τῶν Σουλτάνων: Ἀβδούλ Χαμητ τοῦ Α' (1774-1789), Σελήμ τοῦ Γ' (1789-1807), Μουσταφᾶ τοῦ Δ' (1807-1808) καὶ Μαχμούτ τοῦ Β' (1808-1819) ὡς τὸ 1823 πού πέθανε ἀπὸ δυσεντερία στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἀπὸ τὸ 1821, μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἐλληνικῆς Ἐπανάστασης, εἶχε φυλακιστεῖ. (Λαμπρίδης, *H.M.*, τεῦχος 8, μέρος Α', σ. 79). Πρὶν ὅμως κλείσουμε τὸ σύντομο βιογραφικὸ σημείωμα γιὰ τὸ Χριστ. Πασχάλη ὀφείλουμε νὰ ἐπανορθώσουμε τὴν ἐσφαλμένη πληροφορία πού μᾶς παραδίδει γι' αὐτὸν ὁ Ἰω. Λαμπρίδης (ὁ.π., σ. 79) καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ Δημ. Πατσέλης («Οἱ κομπογιαννίτες ἱατροὶ τοῦ Ζαγορίου», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 1 (1952) σ. 161.) ὅτι δηλ. ὁ Χριστ. Πασχάλης ἦταν ἐμπειρικός, «αὐτοδίδακτος», γιαντρός. Ὁ Μιχαὴλ Περδικάρης στὸν *Ἐρμηλοῦ ἢ Δημοκριθρακλειτο* τ. Α', Βιέννη 1817, σ. 163, 167, 171, 179, 182, ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ βεβαιώνει ὅτι ὁ «μέγας καὶ κλεινός» Καπεσοβίτης γιαντρός ἔχει σπουδάσει στὴ «Φραγγίαν», ὅπως καὶ ἄλλοι γιαντροὶ τῆς Πόλης, καὶ ἰδίως Κεφαλονίτες, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Μελιρᾶ, τὸ ὑποθετικὸ πρόσωπο, πού ἐνσαρκώνει τὸν κομπογιαννίτη γιαντρὸ (βλ. καὶ τὸν *Ἐρμηλὸν τὸ Λόγιο* τοῦ 1820, σ. 479, ὅπου ἀναφέρεται ὡς λόγιος ἱατρός). Δὲν ἀποκλείεται βέβαια ὁ Χριστ. Πασχάλης νὰ γνῶριζε ἀρκετὰ μυστικὰ τῶν βικιοιατρῶν, καὶ κυρίως βότανα τῆς περιοχῆς τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου στὸ Ζαγόρι, τὰ ὁποῖα τὸν βοήθοῦσαν στὴ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Ἀναμφισβήτητα ὅμως γιὰ τὴ διάγνωση τῶν νοσημάτων, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ ὁμοτέχνου τοῦ Μιχαὴλ Περδικάρη, στηριζόταν στὶς γνώσεις καὶ τὴν ἐμπειρία πού εἶχε ἀποκτήσει κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὰ Πανεπιστήμια τῆς Δύσης.

1. Ὁ Κωνσταντῖνος Βροῦζος ἢ Μπροῦζος καταγόταν κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ Καπέσοβο Ζαγορίου. Σύμφωνα μὲ τὸν Λαμπρίδη (*H.M.* τεῦχ. 9, μέρος Β', σ. 17, σημ. 1) προερχόταν ἀπὸ φτωχὴ οἰκογένεια καὶ τὰ πρῶτα του γράμματα τὰ ἔμαθε στὶς Κυδωνιές τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου ὁ πατέρας του ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀρτοποιοῦ. Ὅταν ἐνηλικιώθηκε χρημάτισε μαζί μὲ τὸν Κων/νο Κονομάτη γραμματέας τοῦ Βελῆ πασᾶ στὴ Λάρισα. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου φαίνεται ὅτι ἀνέπτυξε καὶ ἄλλες δραστηριότητες. Ἔτσι τὸν βρίσκουμε λίγο ἀργότερα, τραπεζίτη στὴν Πόλη, ὅπου μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συγγενῆ του Χριστ. Πασχάλη ἔγινε πανίσχυρος μὲ πολλὰ γνωριμίες στὰ πρόσωπα τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς. Μὲ δικές του ἐνέργειες ὁ ἀδελφός του Παναγιώτης Μπροῦζος ἔγινε ποστέλνικος. (βλ. *Κώδικα τοῦ χωρίου Καπεσόβου* (1811-1836), ὅπου στὴ σελίδα 196 στὴ στήλη: βουστίναι καὶ καπνιάτικον ὄλου τοῦ χωρίου ὡς φαίνονται εἰς τὰ ὀνόματα ἀκολούθως, σημειώνεται: ἄρχων ποστέλνικος προῦζος...»). Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χριστ. Πασχάλη, τὸ 1823, ὁ Κωνσταντῖνος Μπροῦζος διετέλεσε γενικός καὶ εἰδικός πληρεξούσιος τοῦ Ζαγορίου καὶ χάρη στὴν εὐφυΐα του καὶ τὴν τόλμη του πρόλαβε ἀρκετὰ δυσάρεστες καταστάσεις γιὰ τὴν ἰδιαίτερή του πατρίδα. Πέθανε μεσήλικας στὴν Πόλη τὸ 1846, ἀπὸ τὴ χολέρα πού εἶχε ἐνσκήψει τότε ἐκεῖ ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἐπιτύμβια πλάκα τοῦ τάφου του στὸ κοιμητήριό του Κιουτσούκ-Κιόϊ.

κὴν ἐπιστημονικὴν Σχολήν»¹.

Δὲν γνωρίζουμε κατὰ πόσο τὸ ἀπόσπασμα πού δανειστήκαμε ἀπὸ τὴν «ἐπιστολή» τοῦ Νικόλαου Τσιγαρά, φιλοξενημένη στὸ Ἑλληνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1886 βρίσκεται κοντὰ στὴν πραγματικότητα ὡς πρὸς τὸ πρῶτο σκέλος, δηλ. τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Ζαγορίου σὲ ἡγεμονία², ἀφοῦ τὰ ἀπελπιστικὰ κενὰ πληροφόρησης καθιστοῦν ἀδύνατη τὴν ἐπαλήθευση τῆς παραπάνω μαρτυρίας.

Ἀντίθετα οἱ διαθέσιμες πηγές πού ἀναφέρονται στὶς προσπάθειες γιὰ τὴν ίδρυση τῆς Σχολῆς δὲν εἶναι περιορισμένες. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουν οἱ σχετικὲς ἐπιστολές τοῦ Νεόφυτου Δούκα³, «πρωταίτιου ἴσως τούτου τοῦ καλοῦ»⁴.

Εἶναι κοινὸ μυστικὸ ὅτι ὁ Ἡπειρώτης λόγιος ἐπέδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ δημιουργία σχολείων, ὄχι μόνον στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ στὶς κοινότητες τῶν ἐλληνικῶν παροικιῶν⁵. Ἀναμφισβήτητα ὅ-

1. Τσιγαράς, ὁ.π., σ. 338-339.

2. Σύμφωνα μὲ τὸ Νικ. Τσιγαρά, ὁ.π., σ. 339-340, εἶχε συνταχθεῖ καὶ ὁ σχετικὸς κανονισμὸς πού προέβλεπε ἐτήσια γενικὴ συνέλευση σὲ τακτὴ ἡμερομηνία. Σ' αὐτὴ θὰ συμμετείχαν ὁ ἀρχιερέας, ὡς πρόεδρος, ὁ προϊστάμενος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ ἕνα ἀντιπρόσωπος κάθε χωριοῦ τοῦ Ζαγορίου. Ἀκόμη ἡ συνέλευση «θὰ ἐξέλεγε τὴν διαχείρισιν ἐν γένει, θὰ ἐκάνονε τὰ τῆς ἀστικῆς διοικήσεως κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα ἔθνη καὶ ἔθιμα, θὰ διώριζε τοὺς ἀναγκαίους ὑπαλλήλους, θὰ προσδιώριζε τὸν ἀριθμὸ τῶν πολιτιφυλάκων πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας». Νὰ προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ, κάθε κάτοικος τοῦ Ζαγορίου, ὅταν συμπλήρωνε τὸ εἰκοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὄφειλε νὰ καταταχθεῖ στὴν πολιτοφυλακὴ καὶ νὰ «φρουρῇ ἐπὶ πενταετίαν τὴν πατρίδα γυμναζόμενος συνάμα καὶ εἰς τὰ ὄπλα».

3. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Νεόφυτου Δούκα δὲν ἔχουμε τίς ἀνάλογες μὲ τὴν ἀξία του μελέτες. Οἱ ὡς τώρα σχετικὲς ἐργασίες εἶναι: Ἀναστ. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, Ἀθήναι 1872, σ. 245-280. - Ἰω. Λαμπρίδης, *Η.Α. Ζαγοριακά*, σ. 262-269. - Π. Συνοδινός, «Νεόφυτος Δούκας», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* (Ἀλεξάνδρεια) 16 (1917) σ. 5-28, 129-144. - Χρυσ. Σ. Μπούας, «Νεοφύτου Δούκα ἐπιστολαὶ καὶ κατὰ Παπικῶν διάλογοι», *Θεολογία*, 13 (1935) σ. 251-262. - Ν.Χ. Γεωργιάδης, «Νεόφυτος Δούκας ὁ ἐπανωσοδενίτης», *Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις*, τ. Γ', ἀρ. 12, Ἀθήναι 1946. - Σοφ. Δ. Λώλης, *Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Νεοφύτου Δούκα*, Νέα Ὑόρκη 1949. (Βλ. καὶ βιβλιοκρισίαν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Ἑλληνικά*, 12 (1953) σ. 422, 430). - Ὁ ἴδιος, *Νεόφυτος Δούκας*, Μυτιλήνη 1951. - Ἐλένη Κούκκου, «Νεόφυτος Δούκας» *Ἀκτίνες*, ἔτ. ΙΖ', ἀρ. 150 (Ἰούνιος 1954), σ. 271-278. - Κ.Θ. Δημαρᾶς, «Ἐνας διώκτης τοῦ Νεοφύτου Δούκα, Σαμουήλ ὁ Ἄνδριος», *Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον, εἰς μνήμην Χριστοῦ Σούλη*, Ἀθήναι 1956, σ. 137-148. - Ὁ ἴδιος, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, τρίτη ἐκδοσις Ἀθήνα 1983, σ. 342-348. - Κων/νος Λαζαρίδης, *Ὁ Δάσκαλος τοῦ Γένους, Νεόφυτος Δούκας*, Γιάννινα 1962.

4. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 15 Αὐγούστου 1820, σ. 479.

5. Τὸ 1810 μὲ ἐπιστολὴν του, (Λόγος περὶ καταστάσεως σχολείου), παρακινεῖ τοὺς Μετσοβίτες νὰ ιδρύσουν ἀνώτερο σχολεῖο. Ὁ λόγος προτάσσεται στὸ βιβλίον, *Μαξίμου Τυρτίου, Λόγοι τεσσαράκοντα καὶ εἰς Ἐπεξεργασθέντες καὶ ἐκδοθέντες παρὰ Νεοφύτου Δούκα, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1810*. Λίγο ἀργότερα ἀπευθύνεται «πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ Ἕλληνας εἰς σύστασιν σχολείου Ἑλληνικοῦ, α' καὶ β'». Ἡ ἐπιστολὴ του αὐτὴ προτάσσεται στὸν τόμον *Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου Γραμματικοῦ βιβλιοθήκης ἢ περὶ Θεῶν βιβλία Γ'*, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1811.

μως ή ἴδρυση «'Ανωτέρας Σχολῆς» στήν ιδιαίτερή του πατρίδα, τὸ Ζαγόρι ὑπῆρξε τὸ πρῶτιστο μέλημά του. Τοῦτο καταμαρτυροῦν οἱ ἄοκνες καὶ συγκινητικές προσπάθειές του ἀπὸ τὸ 1813 ὡς τὸ 1820.

Πρῶτο δεῖγμα ἀποτελεῖ ἡ «ἐγκύκλιος ἐπιστολή πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Ζαγορίου περὶ καταστάσεως σχολείου ἑλληνικοῦ», τὴν ὁποία προτάσσει στὸν ἕνατο τόμο τῆς γνωστῆς σειρᾶς «Λόγοι τῶν Ἀττικῶν Ρητόρων»¹.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ «Ἑλληνικοῦ σχολείου γενικῶς πάσης τῆς ἐπαρχίας» ὁ Δούκας θεωροῦσε εὐνοϊκὲς τὶς ἱστορικές συγκυρίες γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους:

- 1) «Ἡ περίσταση τῶν καιρῶν» δηλ. ἡ διαμόρφωση εὐνοϊκῶν ἔρων καὶ πλαισίων γιὰ τὴν προαγωγή τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων σὲ γενικότερη κλίμακα πού, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἐντονότερο χαρακτηριστικὸ τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ.
- 2) «Ὅτι γίνεται τὸ τοιοῦτον εἰς τὸν εὐτυχῆ αἰῶνα τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν Βεζύρη Ἀλῆ Πασᾶ»².
- 3) Ἡ ἐξασφάλιση τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, ἀπὸ τὸν τόκο τοῦ ὁποίου θὰ καλύπτονταν ὁ μισθὸς τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τὰ ἄλλα ἔξοδα τοῦ σχολείου. «Τοσοῦτοι Ζαγορίται ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν ἐμπορευόμενοι πανταχοῦ κατὰ τε Ἀνατολὴν καὶ Εὐρώπην, ἱκανῶς πλούσιοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον, ἔταν σύμπαντες οἱ τοιοῦτοι πτύσωσιν ἅπαξ καὶ μετὰ προθυμίας, εὐθὺς γεμίσουσιν τὸ πηγάδιον»³ καὶ
- 4) Ἡ θετική, ἀρχικά, στάση τῶν προεστώτων τοῦ Ζαγορίου καὶ τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων στήν προσπάθεια αὐτή.

Ἄν θελήσει κανεὶς νὰ ἐπιχειρήσει μιὰ ἀξιολόγηση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Δούκα, ὄχι μόνο δὲν θὰ δυσκολευτεῖ νὰ συμφωνήσει μαζί του, ἀλλὰ θὰ μείνει ἐκπληκτος ἀπὸ τὴν διορατικότητα καὶ τὴν ὀξυδέρκειά του. Πραγματικὰ δὲν ὑπῆρχε πιὸ «ἀρμόδιος καιρὸς» γιὰ τὴ σύσταση τοῦ «Ἀνωτέρου Σχολείου». Ἦδη, ὅπως τονίστηκε καὶ παραπάνω, ὁ νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς εἶχε δημιουργήσει πρὸ πολλοῦ τὸ κατάλληλο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν Ἑλλήνων.

Παράλληλα ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς παιδείας εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία στὴ δυναμικὴ κοινωνικὴ ὁμάδα τῶν ἐμπόρων. Τέλος, στὰ στενότερα τοπικὰ πλαίσια, ἡ διακυβέρνηση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μὲ τὴν ἀνοχή ἢ καὶ τὴν ὑποστήριξή του πρὸς τὴν οἰκονομική

1. Ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς: *Λόγοι τῶν Ἀττικῶν Ρητόρων ἐν οἷς προσετέθησαν καὶ ἡ Ἑρμηνεία τοῦ Οὐλπιανοῦ εἰς Δημοσθένην καὶ Ἀρποκρατίωνος τὸ Λεξικὸν Ἑπεξεργασθέντες δὲ καὶ ἐκδοθέντες ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1813*.

2. Ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ὁ.π., σ. 7.

3. Ὁ.π., σ. 8.

κή και πολιτισμική ανέλιξη τῶν ὑπηκόων του, εὐνοοῦσε τέτοιου εἴδους καινοτομίες.

Ἄλλὰ καὶ ἡ συγκατάθεση καὶ συνδρομὴ τῶν προεστώτων τοῦ Ζαγορίου καὶ τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων εἶχαν κεφαλαίωδη σημασία, γιατί, εἰδικὰ αὐτὴ τὴν περίοδο, τόσο οἱ προεστοὶ ἔσο καὶ ἡ ἀνώτερη ἐκκλησία γενικότερα εἶχαν πολλοὺς λόγους νὰ δυσπιστοῦν ἀπέναντι σὲ νεωτερικὰ κινήματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους¹.

Πρὶν κλείσουμε ἕμως τὸ κεφάλαιο αὐτὸ πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ προσθέσουμε καὶ ἓναν ἀκόμη σημαντικὸ λόγο πού ἔκανε πιὸ ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ίδρυση τοῦ «Ἀνωτέρου Σχολείου» στὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου. Τὴν παρακμὴ τῶν σχολείων τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, πού πρῶτοι ἐπισήμαναν οἱ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας τὸ 1791².

Ἄλλὰ καὶ σὲ σημείωμα τοῦ Ἑρμῆ τοῦ Λόγιου τὸ 1817 ὁ γιαννιώτης ἔμπορος Δημήτριος Ἀθανασίου, σκιαγραφώντας τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Ἰωαννίνων, ὀδηγεῖται σὲ ἀποκαρδιωτικὲς διαπιστώσεις³. Εὐκόλα διαφαίνεται μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο ὅτι ἡ Μπαλαναία Σχολή, στὴν ὁποία σχολαρχοῦσε τότε ὁ Κωνσταντῖνος Μπαλανίδης, βρισκόταν σὲ πλήρη παρακμὴ καὶ ἀποσύνθεση, ἀφοῦ «ὁ σεβάσμιος αὐτὸς ἀνὴρ» ἀκολουθοῦσε στρεβλὴ καὶ ἀπαρχαιωμένη μέθοδο διδασκαλίας, σὰν νὰ εἶχε μαθητὲς τοὺς «πάππους καὶ προπάππους» τοῦ συγγραφέα.

Στὸ δεύτερο σχολεῖο, τὴν Καπλάνειο, ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα, τὰ πράγματα ἦταν πολὺ καλύτερα⁴. Ὅμως καὶ ἐδῶ ὑπῆρχαν ἀρκετὰ προβλήματα, ἀφοῦ ὁ Ψαλίδας ἀναγκαζόταν νὰ παραδίδει σχεδὸν ὅλα τὰ μαθήματα ὁ ἴδιος καὶ ἐπιπλέον «κατὰ δυστυχίαν» δὲν πήγαινε καθημερινὰ στὸ σχολεῖο, ἐπειδὴ ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ ὑποθέσεις ἐμπορικῆς (αἰρετοκρισίες).

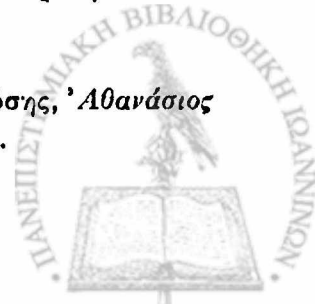
Ἀναμφισβήτητα λοιπὸν ἡ «ἐν Ἰωαννίνοις διδασκαλία», μὲ τὰ «πολλὰ ἄτοπα» πού παρουσίαζε, παρὰ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Ψαλίδα, συνηγοροῦσε στὴν προσπάθεια τῶν Ζαγορισίων.

1. Φίλιππος Ἡλιοῦ, «Τὸ φλῶσον Κύριε τὸν Λόγον σου». Οἱ προεπαναστατικὲς κρίσεις καὶ ὁ Ν. Σ. Πίγκολος», *Ὁ Ἑραμιστής* 11 (1974) σ. 605, 623-24. — Ὁ ἴδιος, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωσις τῆς Σμύρνης (1819)* Ἀθήνα 1986, β' ἔκδοσις, σ. 8-9, 24-25, 41-50. — Βασ. Κρεμμυδάς, *Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας (1700-1821)*, σ. 215-216.

2. Δανιὴλ Φιλιππίδης - Γρηγόριος Κωσταντᾶς, *Γεωγραφία νεωτερικὴ περὶ τῆς Ἑλλάδος*, ἐπιμ. Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, ἔκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1970, σ. 126.

3. Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 1 Μαρτίου 1817, σ. 84-90.

4. Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 1 Ἰουλίου 1820, σ. 384-386. — Λέανδρος Βρανούσης, *Ἀθανάσιος Ψαλίδας ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους (1767-1829)*, Ἰωάννινα 1952, σ. 38-42.

Θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπανέλθουμε στὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ θέματα. Πρὸς τὸ παρὸν σημειώνουμε ὅτι, παρὰ τὶς γενικότερες καὶ εἰδικότερες εὐνοϊκές συγκυρίες, ἡ σύσταση τοῦ «Ἀνωτέρου Σχολείου» δὲν ἔγινε κατορθωτή.

Σὲ ποῖο ὅμως μέρος τοῦ Ζαγορίου ἐπρόκειτο νὰ ἰδρυθεῖ αὐτό;

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Δούκα δύο μοναστήρια τὸ διεκδικοῦσαν¹. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος στὸ Ρογκοβὸ Τσεπελόβου² καὶ ὁ Προφήτης Ἡλίας στὴ Βίτσα³. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς μονὲς συγκέντρωναν τὰ ἀπαραίτητα προτερήματα: καθαρὸ ἀέρα, «τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα» καὶ βρίσκονταν «ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ζαγορίου, ὅσον τὸ δυνατόν».

Τελικὰ φαίνεται ὅτι προτιμήθηκε ἡ μονὴ Ρογκοβοῦ «διὰ τὸ κεντρικὸν αὐτῆς» καὶ κυρίως γιὰ «τὰ ὡς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα»⁴, ἀφοῦ γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι ὑπῆρχαν δύο μεγάλα οἰκοδομικὰ συγκροτήματα στὰ ὑπόγεια τῶν ὁποίων ἀποθηκεύονταν οἱ πλούσιες συγκομιδὲς τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων ἀπὸ τὰ ἰδιόκτητα χωράφια, ἀμπέλια, κήπους καὶ αἰγοπρόβατα τῆς μονῆς⁵.

Ἄς δοῦμε τώρα τὶ εἶδους ἐκπαιδευτήριου θὰ λειτουργοῦσε. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ καὶ πάλι τοῦ Δούκα φαίνεται καθαρὰ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ κοινὸ σχολεῖο: «σχολεῖον ὅμως λέγω οὐχὶ τοιοῦτον ὅποιά εἰσὶ τὰ ἐν ταῖς χώραις ἑκάσταις παντάχου εὐρισκόμενα, συνιστάμενα δηλονότι ἀφ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ ὀλίγων τινῶν μαθητῶν ἀλλὰ σχολεῖον γενικὸν συνιστάμενον τοῦλάχιστον ἀπὸ πέντε διδασκάλων καὶ διακοσίων μαθητῶν πανταχόθεν συνηθροισμένων»⁶. Μὲ τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων πηγῶν μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι τὸ «γενικὸν σχολεῖον» δὲν θὰ ἦταν παρὰ ἓνα Γυμνάσιο, παρόμοιο μὲ τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μ. Ἀσίας⁷.

1. Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ, ὁ.π., σ. 9.

2. Γιὰ τὴ μονὴ αὐτὴ βλ. Α. Βρανούσης, *Μιὰ ἔμμετρη ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ*. Ἔργο τοῦ παλιοῦ νεοαγιώτη δάσκαλου Γεωργίου Βασ. Σωτήρη, Ἀθήνα 1946 σ. 13. — Ὁ ἴδιος, *Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ Μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων*, Ἀθήναι 1968, σ. 35-36, σημ. 1. — Κώστας Λαζαρίδης, *Αἰ-Γιάννης ὁ Πρόδρομος στὸ Ρογκοβὸ Τσεπελόβου (Τὸ μοναστήρι καὶ ἡ περιοχὴ του)*, Ἰωάννινα 1985. — Εὐριπίδης Γιαννακός, *Τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγιάννη στὸ Ρογκοβὸ*, Ἰωάννινα 1985.

3. Ἰωάννης Ν. Νικολαΐδης (Οἰκονόμου), *Ἱστορικὴ μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἠπειρῷ χώρας Βεζήτιζης (Βίτσης-Μονοδεντρίου-Ζαγορίου)*, ἐν Ἰωαννίνοις 1939, σ. 62-69.

4. Τσιγαρᾶς, ὁ.π., σ. 335.

5. Λαζαρίδης, ὁ.π., σ. 46-48.

6. Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ, ὁ.π., σ. 4.

7. «Ἀπὸ δὲ τὸ ἄλλο μέρος...οἱ Ζαγοριῖται, αἰσθανθέντες, πόσον ἡ μάθησις...εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἰδικὴν των πατρίδα...ἀπεφάσισαν νὰ συστήσουν σχολεῖον γενικὸν ὅλης τῆς Κοινοτήτός των, ὡς εἶναι τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν». *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 15 Ἰανουαρίου 1821, σ. 62. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν, μαζί μὲ τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης, ἦταν τὰ «καλλήτερα τοῦ γένους σχολεῖα» τὰ «Πανεπιστήμια» τῆς ἐποχῆς. Εἰδικότερα γιὰ τὸ κοραϊκὸ Γυμνάσιο τῆς Χίου ὑπάρχει σχετικὴ μαρτυ-

Ἐκεῖνο ὅμως πού θά διαφοροποιούσε τὸ ἐκπαιδευτήριό αὐτὸ ἀπὸ τὰ κοινὰ σχολεῖα δὲν εἶναι κυρίως ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ οἱ ἐπιστῆμες στὶς ὁποῖες ἐπρόκειτο νὰ μνηθῶν τὰ παιδιὰ αὐτά.

Πιὸ ἀναλυτικὰ τὰ μαθήματα πού προβλέπονταν νὰ διδαχτοῦν ἦταν: ἡ ἐγκύκλιος παιδεία, ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἡ θεολογία, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικά, ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία¹. Μάλιστα μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὑπῆρχε ἡ σκέψη νὰ εἰσαχθοῦν καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες. Εἶναι πρόδηλο ὅτι γίνονται ἐδῶ σημαντικὲς προσπάθειες γιὰ ἀποδέσμευση τῆς παιδείας ἀπὸ τὸ σφιχτὸ ἐναγκασμὸ τῆς γραμματικῆς μάθησης.

Ἡ νεωτερικὴ τάση πού ἐπικρατοῦσε γιὰ τὴν ὑπὸ ἴδρυση σχολή² φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού εἶχαν ἐπιλεγεῖ γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων: Νεόφυτος Δούκας, Γεώργιος Γεννάδιος³ καὶ Χριστόδουλος Κλονάρης⁴, Ζαγορίσιοι, διδάσκαλοι καὶ οἱ τρεῖς στὸ Βουκουρέστι, ἐκφραστὲς καὶ ὁπαδοὶ τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ὁ Δούκας, ἂν καὶ συγκαταλέγεται στοὺς ἐκπροσώπους τῆς συντηρητικῆς διδασκαλικῆς παράδοσης, δὲν πίστευε στὶς ἀπαρχαιωμένες διδασκτικὲς μεθόδους δηλ. τὴν ἀνάγνωση τῶν ψαλτηρίων καὶ ὀκτωήχων. Ὁ ἀρχαϊσμὸς πού τὸν διέκρινε δὲν ἦταν ἀπόρροια ἐνὸς ἀντιδραστικοῦ πνεύματος. Τὴν ἐπιστροφή πρὸς τὴν ἀρχαία γλῶσσα τὴν ἀντιλαμβάνονταν ὡς ἐφαρμογὴ τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ πάνω στὰ ἑλληνικὰ δεδομένα. Παρουσιάζεται λοιπὸν ὁπαδὸς τῶν ἀντιλήψεων πού ἦταν ἀπόλυτα προοδευτικὲς στὸν καιρὸ του⁵. Κι ἂν διατηροῦσε ἀρκετὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν θε-

ρία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ἴδρυμα αὐτὸ λογίζεται ὡς «Πανεπιστήμιο». Ἡλιοῦ, «Τύφλωσον Κύριε τὸν Λαόν σου», Ὁ Ἑραριστῆς 11 (1974), σ. 624.

1. Τσιγαράς, ὁ.π., σ. 339.

2. Σημαντικότερη εἶναι ἐπίσης ἡ πληροφορία πού μᾶς παραδίδεται ὅτι κοντὰ στὴ Σχολὴ «προυτίθεντο» νὰ ἰδρῦσουν καὶ βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια. Τσιγαράς, ὁ.π., σ. 339.

3. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Γενναδίου νομίζουμε ὅτι παραμένει ἀξεπέραστη ἡ μελέτη τοῦ Ξενοφ. Ἀναστασιάδη, *Γεωργίου Γενναδίου, Βίος, ἔργα, ἐπιστολαί*, ἐν Παρισίοις 1926.

4. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστ. Κλονάρη, πού ἦταν γνωστὸς καὶ ὡς Χριστ. Ζαγορίτης βλ. Λαμπρίδης, *Η.Α. Ζαγοριακά*, σ. 63-74.—Κ.Α. Γουναρόπουλος, «Κοζανικά», *Πανδώρα* 22 (1872) σ. 533.—Παν. Λιούφης, *Ἱστορία τῆς Κοζάνης*, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 204-205. Νικ. Πατσέλης, «Χριστόδουλος Κλονάρης», *Ἱππειρωτικὴ Ἔστια* 7 (1958) σ. 674-682 καὶ αὐτοτελῶς ὁ ἴδιος, *Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἡπείρου*, Ἰωάννινα 1958, σ. 100-108.—Δημ. Σερεμέτης, *Ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849) καὶ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Δικαιοσύνης*, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν Ἀναμνηστικὸ Τόμο τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 305-346.—Μιχ. Στασινόπουλος, *Τινὰ περὶ τοῦ Χριστοδοῦλου Κλονάρη, πρώτου προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου*, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν Τιμητικὸ Τόμο τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν «ἐπὶ τῆ 125ετηρίδι τοῦ Ἀρείου Πάγου» Ἀθῆναι 1961, σ. 59-76.

5. Δὲν εἶναι νομίζουμε χωρὶς ἰδιαιτέρη σημασία τὸ γεγονός ὅτι διαδέχτηκε τὸν Λάμπρο Φωτιάδη στὴ σχολαρχία τῆς «Αὐθεντικῆς Σχολῆς» τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τὸ ἀκροατήριό ἀπὸ 60 μαθητὲς ἔφτασε τοὺς 400.

τικῶν ἐπιστημῶν στοὺς νέους τῆς ἐποχῆς δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὰ φιλολογικὴ του μόρφωση¹.

Γιὰ τὸ Γεώργιο Γεννάδιο οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς παραδίδονται μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα σοφὸ λόγιο καὶ δάσκαλο ποὺ ἀφιέρωσε ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του στὸ φωτισμὸ τοῦ Γένους.

Δικαιολογημένα οἱ συμπατριῶτες του τὸν προόριζαν καὶ γιὰ διευθυντὴ τῆς «Ἐπιστημονικῆς Σχολῆς»². Μάλιστα, σύμφωνα μὲ δικὴ του μαρτυρία, εἶχε σταλεῖ ἀπὸ ἐκείνους στὴ Λεϊψία, ὅπως καὶ ἄλλα νέοι «ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης», γιὰ νὰ σπουδάσουν καὶ νὰ προετοιμαστοῦν γιὰ τὸ ἔργο, «εἰς ὃ ἕκαστος εἶχε κληθῆ»³.

Ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης, στενὸς φίλος τοῦ Γενναδίου, ἀποτελοῦσε ἄλλη μιὰ εὐστοχη ἐπιλογή γιὰ τὴν ἐπάνδρωση τοῦ σχολείου μὲ τὸ κατάλληλο διδασκτικὸ προσωπικὸ⁴. Ἄλλωστε τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καὶ ὁ Γεννάδιος τιμῆθηκαν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, μὲ καθηγητικὴ θέση στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν.

Γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δυστυχῶς ἡ ἔνδεια τῶν πηγῶν δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίσουμε τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ τὴν ἐπωμιζόταν.

Ἀπαραίτητη ἕμως προϋπόθεση γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου ἦταν ἡ ἐξασφάλιση χρηματικῶν κεφαλαίων. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ φαίνεται ὅτι ἀπασχολοῦσε ἰδιαιτέρα τὸν Δούκα, παρότι, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ ὑπόθεση βρισκόταν σὲ καλὸ δρόμο. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ Ἡπειρώτης λόγιος ἀπευθύνθηκε σὲ ὅλους τοὺς συμπατριῶτες του καὶ τοὺς ζήτησε νὰ συνδράμουν οἰκονομικὰ τὴν προσπάθεια αὐτή.

Δίνοντας τὸ καλὸ παράδειγμα ὑποσχέθηκε, ὄχι μόνον τὴν «ἐπὶ ζωῆς προσωπικὴν διδασκαλίαν του», καὶ ἔλη τὴ βιβλιοθήκη του, ἀλλὰ καὶ τὴν καταβολὴ 60.000 γροσίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα 30.000 σὲ μετρητὰ καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὴν πώληση τῶν βιβλίων, καρπὸ τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

Ἀξίζει νὰ μεταφέρουμε ἐδῶ αὐτοῦσια τὴν ἀγγελία ποὺ βρίσκεται καταχωρισμένη στὸ προεπαναστατικὸ περιοδικὸ *Καλλιόπη* μὲ τὸν τίτλο: «Φιλογένεια μιμήσεως ἀξία». Ἡ καταχώριση αὐτή, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν τύπο τοῦ «ἀφιερωτικοῦ» γιὰ ὅσους θὰ πρόσφεραν χρηματικὴ βοήθεια, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τοῦ Ζαγορίου, αὐτὴ ἡ φιλόστοργος Πατρίς, ἡ κοινὴ Τροφὸς τῶν φιλοτίμων Ζαγοριτῶν, προσκαλεῖ καὶ ἡμᾶς, αὐτὰ τὰ εὐγνώμονα τέκνα νῦν ἐν καιρῷ τοῦ κοινῷ τῶν Μαθήσεων ἔρωτος, καὶ ζητεῖ παρ' ἡμῶν τὸν ὀφειλό-

1. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, 3η ἐκδ., Ἀθήνα 1983, σ. 345, ἀνάλογη στάση στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες τήρησε καὶ ὁ Ἀδ. Κοραῆς.

2. Κατὰ τὸ Νικ. Τσιγαρᾶ ὁ Δούκας προοριζόταν γιὰ ὀρησκευτικὸς ἡγέτης τῆς αυτόνομης Ζαγορίας ὀμοσπονδίας, ὅ.π., σ. 340.

3. Τσιγαρᾶς, ὅ.π., σ. 340.

4. Ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης προοριζόταν καὶ γιὰ προϊστάμενος τῆς δικαιοσύνης, ὅ.π., σ. 340.

μενον ἔρανον, τὴν ἀπότισιν τῶν Τροφείων καὶ τὴν εἰς πάντα εὐγνωμοσύνην, τὴν ἀνέγερσιν λέγω ἐνὸς Σχολείου κοινοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς, πρὸς παιδείαν καὶ μάθησιν τῶν ἀγαπητῶν τῆς Παιδείων, τῶν νέων χρηστῶν Ἐλπίδων, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐγνώμονες ὄντες εἰς τὰς εὐεργεσίας τῆς, ὑπήκοοι εἰς τὰ νεύματά τῆς, πρόθυμοι εἰς τὸ χρέος μας, στρεφόμεθα ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν μετὰ πολλῆς συμπαθείας πρὸς τὴν φιλόστοργον καὶ μητρικὴν τῆς φωνήν, συνεργὸν καὶ ὁδηγὸν πρὸς τοῦτο τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν ἔχοντες, συνεσφέρομεν μετὰ προθυμίας τὸ κατὰ δύναμιν ἕκαστος, εἰς τὸ νὰ ἐνεργηθῇ καὶ συστηθῇ τὸ εἰρημένον Σχολεῖον, εἰς τὴν αὐτὴν Πατρίδα ἡμῶν τὸ Ζαγόριον, ὅπου καὶ ὅπως ἐκ δευτέρας σκέψεως εὐρεθῇ εὐλογον παρὰ πάντων, καὶ εἰς τοῦτο γέγονε τὸ παρόν, καὶ καταγράφομεν ἐν αὐτῷ ὅποιαν δῆποτε ποσότητα χρηματικὴν προαιρούμεθα καὶ δυνάμεθα ἕκαστος.

Ἐν Βουκουρ(εστίω) τῇ 15 Ἰουνίου 1819»¹.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡπειρώτη λόγιου ἀκολούθησε γρήγορα καὶ ὁ Χριστόδουλος Πασχάλης πού πρόσφερε τὸ ἴδιο χρηματικὸ ποσόν, ἐνῶ παράλληλα ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωση γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ ἀσφαλὴ κατάθεση «τῶν μεγαλοδωριῶν τούτων»².

Ἀπὸ κείμενο τοῦ Ἑρμῆ τοῦ Λόγιου φαίνεται καθαρὰ ὅτι στὴν ἐκκληση τοῦ Ν. Δούκα γιὰ χρηματικὴ βοήθεια ἀνταποκρίθηκαν, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀρκετοὶ ἀπόδημοι συμπατριῶτες του. Δυστυχῶς ὅμως ὁ συγγραφέας τῆς «διατριβῆς», ἡ ὁποία στάλθηκε ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ φιλοξενήθηκε στὸ παραπάνω περιοδικό³, δὲν εἶχε τὴν ἀδεια νὰ κοινολογήσει στὸ γένος τὰ ὀνόματα «ὄλων τῶν φιλοκάλων Ζαγορισίων, ὅσοι ἐκ πρώτης ἀρχῆς ἀπεφάσισαν νὰ συντρέξουν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτο σκοπόν».

1. Καλλιόπη, 1 (1819) σ. 151. Καὶ ἀμέσως ἀκολουθεῖ ἡ προσφορὰ τοῦ Δούκα: «30.000 ἦτοι τριάντα χιλιάδας Γρόσια, καὶ ἔτι τριάντα 30.000 χιλιάδας Γροσίων βιβλία πωλούμενα, καὶ ὅλην μου τὴν βιβλιοθήκην. Αὐτὰ τώρα. Μετὰ δὲ τὸν θάνατόν μου γίνομαι τέλειον τοῦ αὐτοῦ κληρονόμημα, εἴτι μοὶ εὐρεθῇ. Ταῦτα προσφέρει.

Νεόφυτος ὁ Δοῦκας».

2. Καὶ συνεχίζει τὸ κείμενο ἀμέσως παρακάτω: «καὶ ὅστις διὰ τῶν πολυειδῶν σχέσεων του θέλει ἐνεργήσει νὰ μιμηθοῦν, καθὼς καὶ ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὸ παράδειγμά των», Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 15 Αὐγούστου 1820, σ. 479.

3. Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ συγγραφέας τῆς «διατριβῆς» ὁ εἶναι Κων/νος Πολυχροσιάδης. Δυστυχῶς γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του διαθέτουμε πενιχρότατες πληροφορίες. Ὁ Ἰω. Λαμπρίδης δὲν ἀναφέρει τίποτε τὸ σχετικὸ στὰ «Ζαγοριακά» του, οὔτε γι' αὐτόν, ἀλλὰ οὔτε καὶ γιὰ τὸν ἀδερφό του μεγαλέμπορο στὴν πόλη Ἰωάννη Πολυχροσιάδη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι κατὰγονταν ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι Ζαγορίου. Τὴν πρώτη πληροφορία γιὰ τὸν Κων/νο Πολυχροσιάδη συναντοῦμε στὸν Ἑρμῆ τὸ Λόγιο (1 Μαΐου 1812) σ. 141-142. Ἐκεῖ παρατηροῦμε ὅτι σχολάρχησε στὴ Βλάχκα τῆς Κωνσταντινουπόλης, ἀγνωστο γιὰ πόσο διάστημα. Μετὰ τὸ κλείσιμο τοῦ σχολείου ἔφυγε γιὰ τὴ «φωτισμένη Εὐρώπη διὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὰς γνώσεις του». Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ὁ ἴδιος ἀφηγεῖται στὴ «διατριβή» του ἐπισκέφθηκε τὴν

Ἔτσι, χάθηκε μιὰ σπουδαία εὐκαιρία γιὰ νὰ πληροφορηθοῦμε ὄχι μόνο τὰ ὄνόματά τους ἀλλὰ καὶ τίς περιοχές, ὅπου βρισκόνταν οἱ Ζαγορίσιοι πού πρωτοστάτησαν στὴν κίνηση αὐτή.

Πάντως, σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία ἐνὸς ἀναγνώστη τοῦ προεπαναστατικοῦ περιοδικοῦ *Μέλισσα*, τὸ ποσὸ τῶν χρημάτων, γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ «δημοσίου μεγάλου σχολείου» στὸ Ζαγόρι, εἶχε ἀνέλθει, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1820 στὶς 150.000 γρόσια, τὰ ὅποια εὐκολὰ θὰ διπλασιάζονταν, ἂν δὲν ἄρχιζε ἡ πολιορκία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀπὸ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα¹. Ἐνδιαφέρον ἔχει ἀκόμη ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνώνυμου ἀρθρογράφου ἀπὸ τὴν Τεργέστη ὅτι ἀρκετοὶ Ζαγορίσιοι εἶχαν ὑποσχεθεῖ νὰ καταβάλουν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ «ρητὴν τινα ποσότητα»².

Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς προσπάθειας αὐτῆς ὁ Δούκας εἶχε ἐπανεέλθει μὲ ἐπιστολὴ του, γραμμένη τὴν 1η Νοεμβρίου 1814 στὴ Βιέννη, στοὺς φίλους του καὶ συμπατριῶτες «Ζαγορίταις»³.

Ἀπευθύνονταν κυρίως στοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς τοπικοὺς ἄρχοντες ζητώντας τους οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ συμπαράσταση. Τοὺς παρακινοῦσε νὰ ἀφιερῶσουν στὴν ἰδιαίτερὴ τους πατρίδα «μέρος ἀνάλογον τῇ ἰδίᾳ ἐκάστου δυνάμει», ἐνῶ παράλληλα δὲν ἔπαυε νὰ τοὺς ὑπενθυμίζει ὅτι τὸ ὀρεινὸ Ζαγόρι, στερημένο παντελῶς ἀπὸ γεωργία καὶ ἐμπόριο, εἶχε «χρεῖαν παιδείας, χρεῖαν καινοτομίας ἐκ φιλοσόφου καὶ ὀρθῆς σκέψεως γενομένης»⁴. Ἡ χειρονομία του αὐτὴ θὰ τοὺς ἔδινε, κατὰ τὸ Δούκα, στὴ συνέχεια τὸ δικαίωμα νὰ ἀπευθυνθοῦν στοὺς συγχωριανούς τους γιὰ νὰ συνεισφέρουν καὶ ἐκεῖνοι μὲ τὴ σειρά τους κάτι ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους.

Πίζα, τὸ Λιβόρνο καὶ τὸ Παρίσι. (*Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 16 Αὐγούστου 1820, σ. 475-477). Τὴν παραμονὴ του στὸ Παρίσι ἐπιβεβαιώνει πάλι σὲ ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὴν Πίζα, ὅπου τελευταῖα διέμεινε, μὲ ἡμερ. 5-1-1822, πρὸς τὸν Δημ. Ὑψηλάντη. (Φαίδων Μπουμπουλίδης, «Εἰδήσεις καὶ κρίσεις περὶ τοῦ Ἀγῶνος 1821-1824 ἐκ τοῦ ἀρχείου Δ. Ποστολάκου», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 7 (1957-58) σ. 28-29). Ἀπὸ τὴν Πίζα ἀλληλογραφοῦσε μὲ διάφορα σημαντικὰ πρόσωπα στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ἀπὸ τίς ἐπιστολές του διαφαίνεται ὅτι οἱ σχέσεις του περιστρέφονται συνεχῶς γύρω ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ὀργάνωση τοῦ ἔθνους. Κατὰ τὸν Ἀγγελὸ Παπακώστα «Ἡ συμβολὴ τοῦ Ζαγορίου στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιεῖνα», ὁ *Νέος Κουβαρᾶς*, ἔτος Γ, Ἀθῆναι 1966, σ. 22, ἦρθε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὸν Ἀγῶνα. Τὸ 1824 βρισκόταν στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὸ Ναύπλιο, ὅπου καὶ πέθανε, ἀφοῦ πρῶτα συμμετεῖχε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ.

1. *Μέλισσα ἢ ἐφημερίς ἑλληνική*, ἐκδόσεις ΕΛΙΑ, Ἀθήνα 1984, σ. 290.

2. "Ο.π.", σ. 290. Ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ μαρτυρία στὸν *Ἐρμῆ τὸ Λόγιο* (15 Ἰανουαρίου 1820, σ. 62) σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ 1820 ἀρκετοὶ ἀπόδημοι Ζαγορίται, συνεισέφεραν συνδρομὴν ἀδράν, ἄλλοι δὲ συνεισφέρουν καὶ θέλει συνεισφέρει».

3. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ προτάσσεται στὸ βιβλίο: *Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικός (τρεῖς διάλογοι)*, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1814.

4. "Ο.π.", σ. 4.

Δέν τόν ἐνδιέφερε τόσο τὸ ποσόν, ἀφοῦ ἡ ἐλπίδα καὶ εὐχὴ ὄλων ἦταν «εἰς τὰς ἔξωθεν πηγὰς», ὅσο νὰ γίνεи κάποια ἀρχή, νὰ τεθεῖ ὁ θεμέλιος λίθος, νὰ δείξουν στοὺς ἀπόδημους συντοπίτες τους ἔμπρακτο ἐνδιαφέρον.

Ἀκόμη τοὺς προειδοποιοῦσε ὅτι σὲ περίπτωση ἀδιαφορίας «οἱ παρελθόντες καιροὶ ἴσως συνεχώρουν εἰς τοὺς ζῶντας τότε τὸ τοιοῦτον ἀμάρτημα· ἀλλ' ἦσαν ἔτι καιροὶ ἀδιάκριτοι... καιροὶ ἀμαθίας καὶ ἀλογίας· νῦν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κοινωνίας μεγίστης γενομένης πρὸς τὰ εὐνοούμενα ἔθνη καὶ τῶν πραγμάτων βοώντων καὶ ζητώντων βελτίωσιν, ἐὰν ἀμελήσωμεν τὸ προκείμενον τοῦτο καθῆκον τίς εὐπρόσωπος ἀπολογία ἡμῖν ἀπολείπεται; καὶ εἰς τίνα καιρὸν ἀναβάλλομεν τὸ χρέος τοῦτο πρὸς τὴν πατρίδα;»¹.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ Δούκας ἀπευθύνθηκε καὶ στὸν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν ἰδιαίτερή του πατρίδα, τὸ Ζαγόρι, ἀπὸ τὴ μιὰ προτρέποντας τὰ τέκνα τῆς γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη χορηγώντας, ὡς θρησκευτικὸς ἀρχηγός, σημαντικό χρηματικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν ίδρυση τοῦ σχολείου².

Ὅμως οἱ προεστοὶ ἐκώφευσαν στὶς ἐκκλήσεις τοῦ Δούκα. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀθανασίου Ψαλῖδα σὲ ἀπαντητικὴ του ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἡπειρώτῃ λόγιό, ὅταν ὁ τελευταῖος ζήτησε τὴ μεσολάβησή του: «Διὰ τὸ σχολεῖο ἔμω, ὅπου μοῦ γράφεις καὶ γυρεύεις συμβουλή, ἄκουσε· ἡ πανοσιολογίότη σου, ὡς φαίνεται, ἢ ἀλησμώνησες τὸ γένος μας ὄντας στὴν ξενιτειὰ πολὺν καιρὸ ἢ δὲν τὸ σπούδασες. Ἐπειδὴς, ἂν τὸ γνῶρίζες, δὲν ἔγραφες παρόμοια. Ἐγὼ ἔμω, ὅπου τὸ γνῶρίζω σωστὰ καὶ καλά, σοῦ λέω ὅτι τὸ ἐλάττωμα, ὅπου εἶχε παλιοῦθε, τὸ ἔχει καὶ τώρα...» Ἄν λοιπὸν ἐλπίζης, νὰ καταβάλουν οἱ Ζαγορήσιοι ἄσπρα διὰ τὸ κοινὸ σχολεῖο ἀπὸ τὴ σακκοῦλά τους, εἶσαι γελασμένος. Ἐγὼ ἀπὸ τὰ πέρσι, ὅπου τοὺς ἔστειλες ἓνα γράμμα, ὅπου τοὺς λέγω... δὲν μὲ ἤκουσαν. Τοὺς εἶπα καὶ τώρα ὅπου μοῦ ἔγραψες, καὶ ὅπου μοῦ ἔστειλες καὶ 25 φυλλάδες... ἀπὸ Τριέστι καὶ τὲς ἐμοίρασα καὶ τί μοῦ ἀποκρίθηκαν οἱ προεστοί; Ἄκουσε! Ἐχει ὄρεξη αὐτὸς ἀπὸ τὴ Βιέννα καὶ τὰ γράφ' αὐτά, κ' ἐμεῖς δὲν ξέρομε πὺ εἶμασθε, ὅπου τὸ μισὸ Ζαγόρι ἐχῆρεψε ἀπὸ τὴν πανούκλα. Τέτοιοι εἶναι οἱ προεστοί. Εἶναι ὡστόσο πολλὰ ὅπου ἤθελα νὰ σοῦ εἶπω, μόνε δὲν γράφονται ἀλλὰ χρειάζονται στόμα...»³.

Εἶναι φανερό ὅτι ὑπάρχει ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν προεστῶν μιὰ ἀδιαφορία, ἂν ὄχι ἀντίδραση. Ἡ ἐπιδημία τῆς πανώλης ἦταν βέβαια μιὰ σοβαρότατη δικαιολογία, ἀλλὰ νομίζουμε ὅτι προβλήθηκε ὑπερβολικὰ γιὰ νὰ κρύψουν τίς πραγματικὲς τους διαθέσεις.

1. "Ο.π., σ. 6-7.

2. "Ο.π., σ. 10-11.

3. Κων/νος Διαμάντης, «Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλῖδας καὶ τὸ ἀρχεῖον του», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 16 (1962) σ. 338-339. — Λεάνδρος Βρανούσης, *Κείμενα καὶ χειρόγραφα τοῦ Βηλαρῶ καὶ τοῦ Ψαλῖδα*, Ἀθήνα 1973, ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Νέα Ἐστία» 94 (1973) σ. 57.

Τις ἀληθινές τους προθέσεις δὲν θ' ἀργήσει ν' ἀντιληφθεῖ ὁ Δούκας καὶ θὰ τὶς καυτηριάσει γράφοντας ἀργότερα ὅτι «λέγουν καὶ ξελέγουν καὶ τίποτε δὲν κάμνουν».

Ἀντίθετα οἱ Ζαγορίσιοι ποὺ βρίσκονταν στὶς παροικίες δὲν ἐγκαταλείπουν τὴν ἰδέα. Συγκινητικὲς εἶναι οἱ προσπάθειές τους γιὰ τὴν ἐξασφάλιση σημαντικῶν χρηματικῶν ποσῶν γιὰ τὴ σύσταση καὶ τὴ λειτουργία τῆς «Ἀνωτέρας Σχολῆς»¹.

Τὸ πιὸ ἀδιάσειστο ἴσως τεκμήριο τοῦ ἀμείωτου ἐνδιαφέροντος τῶν ἀποδήμων Ζαγορισίων βρίσκεται δημοσιευμένο στὸν Ἑρμῆ τὸ Λόγιο 1820. Ἐκεῖ ὁ Κων/νος Πολυχρονιάδης, ἀφοῦ ἀρχικὰ ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλη τῶν Ἰωαννίνων εἶναι τὸ «ἀληθῶς ἑλληνικὸν παιδευτήριον», ἀλλὰ οἱ πρωτοφανεῖς δυστυχίες ποὺ τὴν περικύκλωσαν, τὰ τελευταῖα 30 χρόνια, τὴν ὀδήγησαν «εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τῶν φιλομαθῶν καὶ εὐεργετικῶν πόλεων», συνεχίζει ἀμέσως παρακάτω: «Διὰ τοῦτα τὰ ἐναντία περιστατικὰ ἤκουσα μετὰ χαρᾶς τὸ σχέδιον τῶν Ζαγορισίων νὰ συστήσουν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἡσύχων ὁρέων των, δημόσιον σχολεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ ἴσχυται νὰ γένη κοινὸν ὅλης τῆς Ἡπείρου. Ἐάν μᾶς εἶναι συγχωρημένον νὰ προφητεύσωμεν ἀπὸ τὰς περιστάσεις τοῦ Ζαγορίου, ἀπὸ τὴν φιλοτιμίαν τῶν κατοίκων του καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν φιλογένοιαν καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν ἀρχηγῶν τούτου τοῦ σχεδίου, ἔχομεν δικαίωμα νὰ ἐλπίσωμεν, ὅτι θέλει κατορθωθῆ ταχέως, καὶ θέλει γένη βαθμηδὸν ἐν ἀπὸ τὰ καλλήτερα τοῦ γένους σχολεῖα»².

Στὸ ἐπίκεντρο τῶν προσπαθειῶν βρίσκεται καὶ πάλι ὁ Νεόφυτος Δούκας. Ὅπως ἐκμυστηρεύεται στὸ Γρηγόριο Κωσταντᾶ τὸ 1819 σκοπεῖ νὰ κατεβεῖ

1. Ἀποκαλυπτικὲς εἶναι οἱ ἐπιστολές ποὺ διασώζει ὁ Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τοῦ 1821 (15 Ἰανουαρίου, σ. 60-76). Ἀπ' αὐτὲς ἀξίζει ἀρχικὰ ν' ἀναφέρουμε ὅσες σχετίζονται μὲ τὸν σκληρὸ καὶ μακροχρόνιο ἀγῶνα τῶν Ζαγορισίων στὸ Ἰάσι γιὰ νὰ «βαλθῆ εἰς πράξιν» ἡ διαθήκη τοῦ μεγάλεμπρουρ στὴ Μολδαβία Δημητρίου Σαῖτζῆ ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι Ζαγορίου, ποὺ προέβλεπε τεράστια ποσὰ γιὰ τὴ λειτουργία σχολείου στὸ Ζαγόρι, ἡ ὁποία μέχρι τότε παρέμεινε «ἄχρηστος διὰ τὴν κακοτροπίαν καὶ αἰσχροκέρδειαν τῶν δύο ἐπιζησάντων ἐπιτρόπων» ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ εὐεργέτη, τὸ 1802. (Βλ. καὶ Μέλισσα, ὁ.π.. σ. 284-288.— Πρβλ. καὶ Λαμπρίδη, Η.Α., μέρος Β', σ. 120-125). Σημαντικὴ ἦταν ἀκόμη ἡ προσφορά τοῦ Τσεπελοβίτη Ἀπόστολου Πετρινοῦ, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς διέθεσε 100 φλουριά ἐτησίως ἀπὸ τὸ ὑποστατικὸ του στὴν Τάπουλα τῆς Βουκοβίνας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ ἀπήρθυσε ὁ Γεώργιος Γεννάδιος ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι μὲ ἡμερ. 8 Νοεμβρίου 1820. (Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 15 Ἰανουαρίου 1821, σ. 73-74). Σ' αὐτὴ ἀρχικὰ ὁ Γεννάδιος ὁμολογεῖ στὸν Ἀπ. Πετρινὸ «μυρίας τὰς χάριτας, γιατί στὸ κάλεσμα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους δὲν ἐκώφευσε. Στὴ συνέχεια τὸν ἐπαινεῖ, γιατί μὲ τὴ χειρονομία του αὐτὴ «ἐντὸς ὀλίγου θὰ λάμψη τέλος πάντων καὶ εἰς τοὺς Ζαγορίτας τὸ σωτήριον τῆς παιδείας φῶς». Τέλος τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν πράξη του «ἐκ μέρους ὅλης τῆς νεολαίας τοῦ Ζαγορίου» κλείνοντας τὴν ἐπιστολὴ μὲ τὶς ἐξῆς φράσεις: «ὕγιαινε, φρόνει Ἑλληνικά, καὶ πράττει, ὡς ἀπόγονος Ἑλλήνων».

2. Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 15 Αὐγούστου 1820, σ. 479-480.

στην πατρίδα του για ν' αναστήσει: «τὸ πρὸ πολλοῦ καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ προβληθὲν σχολεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἤδη ἐγγύς τῆς ἐλπίδος καὶ τοῦτο»¹. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Δούκας θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴν προσωπική του παρουσία στὸ Ζαγόρι γιὰ τὴν ἄρση τῶν ἀντιρρήσεων καὶ τῶν δισταγμῶν ποὺ εἶχαν μερικοὶ συμπατριῶτες του.

Ὅμως διάφοροι λόγοι φαίνεται πὼς δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ μακρινὸ καὶ κοπιαστικὸ γιὰ τὴν ἡλικία του αὐτὸ ταξίδι.

Ἔτσι ἡ τελευταία ἐλπίδα ποὺ τοῦ μένει εἶναι ἡ μεσολάβηση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅσο κι ἂν ἡ ἐνέργεια αὐτῆ, ἐπιφανειακά, δείχνει νὰ εἶναι παράδοξη καὶ ἀνεδαφική².

Στις 15 Ἰανουαρίου 1820 γράφει ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι μιὰ πολυσέλιδη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶ ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ὡς «Λόγος πρὸς τὸν περιβόητον βεζύρην Ἀλῆ πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων. Προτρεπτικὸς πρὸς ἀποκατάστασιν Σχολείου Ἑλληνικοῦ ἐν τῷ Ζαγορίῳ»³.

Τὶ ἦταν αὐτὸ ποὺ ὥθησε τὸ Δούκα νὰ ἀπευθυνθεῖ στὸν Ἀλῆ πασᾶ γιὰ νὰ «κατορθωθῇ τὸ πρᾶγμα μὲ ὑψηλὴν προσταγήν»; Τὴν ἀπάντηση μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος: «ἐπειδὴ τὸ σχολεῖον εἰς ἓνα τοιοῦτον ἀκαρπὸν τόπον συμφέρει πολὺ... ἐτόλμησα... νὰ τὸ προβάλω πολλάκις εἰς τοὺς ἀγαπημένους συμπατριώτας, καὶ εὗρον αὐτοὺς πολλοὺς μὲν προθύμους, πολλοὺς δὲ καὶ μὴ θέλοντας· ἄλλους μὲν ἴσως νὰ μὴν ἐξοδεύσωσιν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας προφάσεις, καὶ δὲν ἤξεύρω διὰ τί συστέλλονται καὶ φοβοῦνται»⁴.

Ἀπὸ τὴ μιὰ λοιπὸν ἡ ἀναποφασιστικότητα καὶ ἀδιαφορία μερικῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ αἰεὶ τὰ μαθήσεις ὑπεράσπισις καὶ προστασία τοῦ ὑψηλοτάτου Αὐθέντου»⁵ ἐξάλειψαν καὶ τοὺς τελευταίους δισταγμοὺς τοῦ Δούκα γιὰ τὴν σκοπιμότητα τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ.

1. Ἰωάννης Φιλῆμων, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἀθῆναι 1859, σ. 337-338. (Ἀφιερωτικὸν Ν. Δούκα, κέ Ἰουλίου 1819, ἐν Βουκουρεστίῳ).

2. Κι ὅμως ἡ ὑποστήριξη τοῦ Ἀλῆ γιὰ τὴ σύσταση σχολείων θεωρεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλους δεδομένη. Ἔτσι, σὲ μιὰ ἀτελὴ ἐπιστολὴ ἀνώνυμου (Κ. Ἀσώπιου;) [ἀπουσιάζει τὸ β' μέρος, παρότι στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους ὑπάρχει ἡ ἐνδειξὴ «ἀκολουθεῖ»] πρὸς τὸν Γεώργιο Στ. Ἰωάννου στὴ Βιέννη (*Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 1 Ἰουλίου 1820, σ. 384-85) διαβάζουμε: «Ἐν θεωρήσει τὸ πρᾶγμα ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως, ἡ φιλομάθεια τοῦ ὑψηλοτάτου ἡγεμόνου τοῦ τόπου εἶναι παραπολύ γνωστὴ· καὶ εἶναι ἀναντιβῆτον ὅτι ἤθελεν ἰδεῖ μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν μητρόπολιν του σχολεῖον καλλιώτερον παρὰ τὸ τῆς Χίου, ὅταν οἱ χρήζοντες αὐτοῦ, ὡς εἶναι δίκαιον, τὸ συστήσωσι, καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν αἰγίδα του ἤθελε τὸ ὑπερασπίσει ἐν καιρῷ χρείας».

3. *Πανηγυριστὴς*, ἤτοι λόγοι παντοίας ὕλης συντεθέντες ἢ παραφρασθέντες ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα, τ. Β', ἐν Αἰγίνῃ 1835, σ. 371-380. — *Ἑλλοπία*, μηνιαία ἡπειρωτικὴ ἐπιθεωρήσις, ἔτος Α', τεῦχος 3, σ. 55-60.

4. *Πανηγυριστὴς*, ὁ. π., σ. 375. — *Ἑλλοπία*, σ. 58.

5. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 1 Μαρτίου 1817, σ. 84 καὶ 1 Ἰουλίου 1820, σ. 384-385.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν παρουσίαση τῆς ἐπιστολῆς θεωροῦμε σκόπιμο νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο στὴ γλώσσα ποὺ εἶναι γραμμένη. Ἀπὸ ὅσο ξέρουμε εἶναι ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις, ἔπου ὁ Ἑπειρώτης λόγιος ἐκφράζεται σὲ γραπτὸ κείμενο στὴ δημοτικὴ καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι τὴ χειρίζεται ἐξίσου καλὰ μὲ τὴν καθαρεύουσα.

Ἄλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Τέλεια γνώστης τοῦ θέματος ὁ Δούκας δὲν θὰ δυσκολευτεῖ νὰ ἀναπτύξει τὰ κατάλληλα ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ ἀποδείξει στὸν Ἀλῆ πασά ὅτι ἡ ἴδρυση τοῦ σχολείου συμφέρει καὶ «εἰς τὴν δόξαν-τῆς ὑψηλότητός του καὶ εἰς τοὺς πιστοὺς Ζαγορίταις»¹.

Ἀφοῦ ἀρχικὰ τὸν ἐπαινέσει γιὰ τὰ καλὰ καὶ ἄξια ἔργα ποὺ συνέβαλαν στὴ εὐτυχία τῶν ὑπηκόων του, δὲν θὰ ἀργήσει νὰ θίξει τὴν οὐσία τοῦ θέματος.

Θὰ ξεκινήσει μὲ μία σύντομη ἀναφορὰ στὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ συμπατριῶτες του, ἀφοῦ ζοῦσαν σ' ἓνα τόπο «βουνώδη, πετρώδη καὶ ἄκαρπο». Ἔτσι, ἡ ἀφορία τῆς γῆς ὑποχρέωνε τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς νὰ μεταναστεύουν. Κατὰ τὴ γνώμη του δύο πράγματα μπορούσαν νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγία αὐτῆ· τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες: «Διὰ νὰ λάβωσιν ὅμως οἱ Ζαγορίται ἡρεξίν εἰς τὰς τέχνας πρέπει νὰ μαγευτοῦν μὲ τὰ γράμματα, καὶ ἂν βυζιάσουν πρῶτον αὐτὸ τὸ γάλα εἰς τὴν πατρίδα των δὲν ἡμποροῦν πλέον νὰ μισήσουν αὐτὴν... Τὰ γράμματα εἰς τὴν πατρίδα εἶναι ὡσάν μία δευτέρα φύσις, ὅπου κάμνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν ἀγαποῦν, καὶ νὰ μὴ τὴν ἀφίνουν ποτέ· καὶ διὰ τοῦτο θέλουν βιασθῆ ὕστερα νὰ φέρουν καὶ τέχνας μέσα διὰ νὰ ζήσουν εὐτυχισμένα»².

Ὡς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀνέφερε τοὺς πρακτικοὺς γιατροὺς τοῦ Ζαγορίου³, ποὺ κατόρθωναν νὰ διακρίνονταν χωρὶς νὰ φοιτήσουν σὲ πανεπιστήμια. Καὶ ἀναρωτιόταν πόση πρόοδος θὰ εἶχαν νὰ ἐπιδείξουν, ἂν εἶχαν ὡς ὀδηγὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ ὅχι τὴν αὐτοδίδαχῆ.

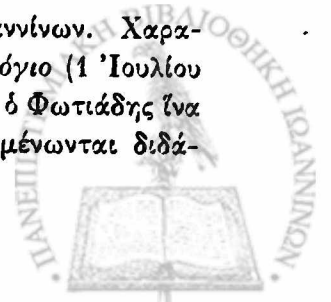
Ἐνας ἄλλος λόγος ποὺ συνηγοροῦσε στὴν ἴδρυση τοῦ «Ἀνωτέρου Σχολείου» ἦταν κατὰ τὸ Δούκα ἡ ὑποχρεωτικὴ φυγὴ τῶν Ζαγορίσιων νέων γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς στὰ σχολεῖα τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν παρίστρων ἡγεμονιῶν⁴. Ἄλλὰ τὸ πιδ ὀδυνηρό, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Ἑπειρώτη λόγιο,

1. Πανηγυριστής, σ. 375. — Ἑλλοπία, σ. 58.

2. Πανηγυριστής, σ. 374-375. — Ἑλλοπία, σ. 57-58.

3. Γ. Βαβαρέτος, Κομπογιαννίτες, Ματσουκάδες, οἱ ξακουσμένοι αὐτοδίδακτοι γιατροὶ ἀπ' τὸ Ζαγόρι τῆς Ἠπείρου, ἐκδ. Βιβλιοθήκη Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, ἀρ. 35, Ἀθῆναι 1972, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

4. Ἡ ἔλλειψη ἀνώτερης παιδείας εἶναι αἰσθητὴ καὶ στὴν περιοχὴ Ἰωαννίνων. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀπόσπασμα ποὺ δανειζόμαστε ἀπὸ τὸν Ἑρμὴ τὸ Λόγιο (1 Ἰουλίου 1820, σ. 384). «Ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἐπροσμένετο Λάμπρος ὁ Φωτιάδης ἵνα φωτίσῃ τὴν Οὐγγροβλαχίαν, καὶ τῶρα πρέπει ἐκ Βουκουρεστίων ἵνα προσμένωνται διδάσκαλοι διὰ τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων».

ήταν ή μετάβασή τους στη «Φραγκίαν» όπου, «μαθαίνοντας τὰ ξένα γράμματα» έφθειραν και την πίστη τους και τὰ ἥθη τους και, τὸ χειρότερο, ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ξαναγύριζαν στὴν πατρίδα τους.

Και συνέχιζε λίγο παρακάτω σημειώνοντας πολὺ εὐστοχα: « Ἡ ὑψηλότης σου ὅμως ἔχει πολλὴν φήμην, ὅτι ἀγαπᾶς τὸν Ῥαγιᾶν, καὶ τὰ γράμματα, καὶ διὰ τοῦτο λέγουν ὅτι ἐστείλατε νέους καὶ εἰς τὴν Φραγκίαν νὰ μάθουν γράμματα καὶ ἱατρικὴν· ἀλλ' οἱ πιστοὶ σου Ζαγορίται, ὕταν ἔχουν ἓνα σχολεῖον κοινόν, δὲν ἔχουν χρεῖαν μήτε ἀπὸ Φραγκίαν, μήτε ἀπὸ Φράγκικα γράμματα· εἶναι ἀρκετὰ τὰ ἰδικὰ τους... ἓνα μόνον χρειάζονται νὰ ἔχουν στερεόν, τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ὕψους σου»¹.

Εἶχε φθάσει ἡ κατάλληλη στιγμή νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν Ῥαγιᾶν νὰ δείξει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν εὐνοιά του πρὸς τοὺς Ζαγορίσιους μὲ μιὰ «ὑψηλὴν προσταγὴν καὶ παρακίνησιν» γιὰ νὰ γίνεῖ «τοῦτο τὸ μέγα καλὸ στὸ βιλαέτι». «Ἐνα σχολεῖο γιὰ τοὺς φτωχοὺς συμπατριῶτες του πού στὸ ὑπέρθυρο τῆς εἰσόδου του, θὰ ὑπῆρχε μὲ χρυσὰ γράμματα ἢ ἐπιγραφή: «τοῦτο εἶναι τὸ σχολεῖον τοῦ ὑψηλοτάτου Βεζύρη Ῥαγιᾶν». Καὶ εὐλογα ἀναρωτιέται ὁ Δούκας «πόση δόξα εἶναι ἐκ τούτου; ποῖαις γαζέταις δὲν θέλουν τὸ γράψῃ; ποῖα ἱστορία θέλει τὸ παραβλέψῃ;»².

Δὲν σταματᾷ ὅμως ἐδῶ. Γνωρίζοντας τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περιηγητῶν γιὰ τὸν Ῥαγιᾶν καὶ τὴ σημασία πού ἔδινε ὁ τελευταῖος στὶς ἐντυπώσεις πού προξενοῦσε σ' αὐτοὺς θὰ κλείσει τὴν ἐπιστολή του ὡς ἐξῆς: «Διάφοροι περιηγηταὶ περνοῦν ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς ὑψηλότητός σου, Τοῦρκοι, Φράγκοι, Ρωμαῖοι, πᾶσα φυλὴ καὶ γλώσσα· εἰς διάφορα μέρη βλέπουν τὰ μνημεῖα τῆς δόξης σου, Παλάτια, βρύσες, δρόμους, κάστρα, ἄλλα πολλὰ, καὶ θαυμάζουν τὴν γνῶσιν σου, καὶ τὴν δυνάμιν σου· κάμετε ἀκόμη καὶ τοῦτο, τὸ ὁποῖον θέλει ἀυξήσῃ ἀκόμη περισσότερο καὶ τῶν περιηγητῶν τὴν περιέργειαν, καὶ τῆς ὑψηλότητός σου τὴν δόξαν· ποῖον ἄλλον φαινόμενον θέλει φέρῃ ἐκπληξιν περισσότερο εἰς ἓνα Φράγκον, παρά νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ σχολείου, καὶ νὰ διαβάσῃ ἐπάνω: «Τοῦτο εἶναι τὸ σχολεῖον τοῦ Ὑψηλοτάτου Ῥαγιᾶν». Τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ ἐκπλήττει καὶ τοῦ ὁδοιπόρου τὸν νοῦν, τοῦτο ἔλκει καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ θεοῦ, τοῦτο στηρίζει καὶ τῶν ταλαιπώρων καὶ καταθλιβομένων σου σκλάβων καὶ ὑπηκόων τὴν πίστιν καὶ τὸ σαδακάτι³ πρὸς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην ὑψηλότητά σου... καὶ τὸ μεγαλύτερον στεφανώνει τὴν ὑψηλὴν σου κεφαλὴν μὲ τὸν ἀθάνατον καὶ ἀμάραντον στέφανον τῆς ἀληθινῆς δόξης»⁴.

Τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν μὲ τὴν ἀνοιχτὴ ρήξη τοῦ Ῥαγιᾶν καὶ τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τὴν πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων ἀφαίρεσαν κάθε δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε τίς προθέσεις τοῦ Ῥαγιᾶν.

1. Πανηγυριστής, σ. 377-378. — Ἑλλοπία, σ. 59.

2. Πανηγυριστής, σ. 378. — Ἑλλοπία, σ. 59.

3. Σαδακάτι=πίστη, ἀφοσίωση (τουρκ. sadakat).

4. Πανηγυριστής, σ. 379-380. — Ἑλλοπία, σ. 60.

Ἔτσι καὶ ἡ ὕστατη προσπάθεια τοῦ Δούκα γιὰ τὴν ἴδρυση «Πανεπιστημίου» στὸ Ζαγόρι δὲν ἀπέδωσε καρπούς. Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ εὐκαιρία εἶχε χαθεῖ ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, ὅταν οἱ πρωτεργάτες τῆς κίνησης αὐτῆς δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὶς εὐνοϊκὲς συγκυρίες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, ἐξαιτίας τῶν δισταγμῶν καὶ τῆς ἀδράνειας τῶν προεστῶν τοῦ Ζαγορίου, γιὰτὶ ἀργότερα ἡ ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ ἔκρηξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, «ὅτε προκειμένου περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ὅλου ἔθνους, πᾶσα μερικὴ ἐνέργεια ἔπαυσε»¹, ἐπέβαλαν τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ σχεδίου, μιὰ καὶ προεῖχε ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ γένους.

1. Τσιγαράς, δ.π., σ. 336.

R É S U M É

EFFORTS POUR LA FONDATION D'UNE «UNIVERSITÉ» DANS LE DISTRICT DE ZAGORI AVANT LA REVOLUTION DE 1821

par

Georgios Papageorgiou

Cette étude a pour objectif de présenter les efforts des émigrants de Zagori en vue de la création d'une «Université» dans leur propre patrie Zagori; plus exactement à Tsépélovo, au Monastère Saint Jean Baptiste de Rogovo, avant la révolution de 1821.

Ce projet hardi fut pris en charge par quelques habitants de Zagori et vivants à Iasi; ils en firent part également à leurs compatriotes de Bucarest, de Bessarabie, de Constantinople et de Zagori.

D'une manière générale, ce projet prévoyait la fondation d'une «Ecole Supérieure» dans leur patrie, et bénéficiait de nombreuses circonstances favorables: 1) La mise en place du cadre général pour la promotion de l'éducation des Grecs, et à une échelle plus large, pour la propagation des idées «éclairées» de la Grèce Moderne; 2) au cadre local, le gouvernement d'Ali Pacha favorisait de telles nouveautés; 3) le déclin des écoles de Jannina; 4) le ressemblant presque assuré d'un capital provenant des émigrés de Zagori des colonies grecques; 5) enfin, l'attitude au début tolérante des notables de Zagori et du métropolite de Jannina.

Parmi les sources disponibles et des plus importantes pour suivre les efforts qui eurent pour but la fondation de l'«Ecole Supérieure» de Zagori, il faut inclure les missives de Néophyte Doukas, sans doute initiateur de ce mouvement.

Ces lettres nous informent de son combat personnel et de ses craintes quant à la réalisation de ce projet, ainsi que de l'indifférence et de l'inertie des notables locaux, tandis que les émigrés de Zagori démontreraient leur intérêt irréductible pour ce projet.

C'est à cette attitude donnée que plus tard la fondation de la «Filiki Eteria» et l'éclatement de la révolution grecque imposèrent l'abandon du projet.

